№ 199 Նոյեմբերի 11 (23) 1880 Նոյեմբերի 11 (23) № 199

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլ. կէս տարվանը 6 րուբլ:
Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ:

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ինչով ենք նպաստում.—Ներքին տեսութիւն. Նամակ Նիժից. Նամակ Երևանից. Նամակ Կարսից. Նամակ Սուրամից. Նամակ Վլադիկավկասից. Ներքին լուրեր.—Արտաքին տեսութիւն. Նամակ Պարսկաստանից.—«Մշակի» հեռագիրներ.—Յայտարարութիւններ.

ԻՆՉՈՎ ԵՆՔ ՆՊԱՍՏՈՒՄ

Մեր համակրական աշխատակից Գրիգոր Նիկողոսեան, չորս ամիս շարունակ Ս. Պետերբուրգի ռուս մամուլի մէջ աշխատակցելուց յետոյ, ինչպէս լսում ենք, դիտաւորութիւն ունի շուտով ուղևորվել Կ. Պօլիս, որտեղից, յոյս ունենք, նա կը շարունակի իր աշխատակցութիւնը ռուս լրագիրներում աւելի էլ եռանդուն կերպով: Որովհետև այս չորս ամսվայ ընթացքում մեր մշտական աշխատակցի մատուցած ծառայութիւնը Թիւրքաց Հայերի գործին այն աստիճան նշանաւոր էր, որ հազիւ թէ մի որ և է ժամանակ, մի հայ մարդ մատուցած լինէր իր ազգին այդքան կարճ միջոցում, այդչափ շատ խօսել տալով օտար մամուլը Հայերի մասին,—այդ պատճառով մենք վարձատրված ենք համարում մեզ այն լռութեան համար, որ մեր աշխատակիցը պահել է չորս ամսվայ ժամանակամիջոցում „Մշակի" էջերի մէջ:

Այդպիսի մի ճգնաժամի մէջ, երբ օտար լրագրութեան ձայնը և համակրութիւնը անհրաժեշտ էին հայոց գործի համար, մանաւանդ երբ չունենք դեռ ոչ մի օտար լեզուով հրատարակվող մի հայոց օ ր գ ա ն, այսպիսի ճգնաժամի մէջ, ասում ենք, մեր աշխատակցի ռուս մամուլին տուած բազմակողմանի տեղեկութիւնները Հայերի մասին և մայրաքաղաքի մամուլի էջերում նրա արած լուրջ դատողութիւնները հայոց խնդրի վերաբերութեամբ, կարողացան փոխարինել այն, ինչ կարող էր անել մի առանձին հայոց օրգան օտար լեզուով:

Բայց ինչո՞վ ենք վարձատրում, կամ ինչով ենք քաջալերում, մենք Հայերս, այդ տեսակ մասնաւոր անձանց հազւագիւտ ջանքերը, ինչո՞վ ենք նպաստում նրանց գովելի ինիցիատիվին:

Միթէ մինչև այժմ չենք համոզվել որ պէտք է ամեն ճիգ թափենք ծանօթացնելու եւրոպական հասարակական կարծիքը հայոց ազգի հետ: Եթէ այդպէս է, ուրեմն երկուսից մին պէտք է անենք. կամ պէտք է հիմնենք մի հայոց օրգան օտար լեզուով, կամ գոնէ մարդիկների մի խումբ կազմենք, նիւթական միջոցներ ձեռք բերենք և այդ խմբի հաշւով ապահովենք Եւրոպայում, Կ. Պօլսում, կամ Հայաստանում մի ընդունակ մարդու, որ անդադար թղթակցէր Հայերի մասին ռուսաց, ֆրանսիական կամ գերմանական լրագիրներին:

Այդ թղթակցութիւնները կը լինէին կամ բոլորովին ձրի, կամ շատ չնչին գնով, որի փոխարէն հայ թղթակիցը կարող էր աւելի վստահ և մանրամասն կերպով խօսել Հայերի մասին և պաշտպանել Թիւրքաց Հայերի գործը: Բացի այդ, կապված չը լինելով առանձին պայմաններով ոչ մի խմբագրութեան հետ, հայ թղթակիցը կարող էր մի քանի լրագիրների մէջ փոփոխակի աշխատակցել, որով հայոց խնդիրը աւելի կարծարծվէր և աւելի կը գրաւէր մեծամասնութեան ուշադրութիւնը:

Այսպէս կարելի էր գործել ամբողջ եւրոպական մամուլի մէջ:

Ու չը պէտք է մոռանանք, որ այդ տեսակ խումբ կազմելու համար որ իր հաշւով մի թղթակից պահէր Կ. Պօլսում, Եւրոպայում, կամ Հայաստանում, բոլորովին հարկաւոր չէին լինի մեծ միջոցներ, բոլորովին հարկաւոր չէր դիմել մեր հարուստներին. բաւական է եթէ կազմվի միջին կարողութեան տէր, ինտելիգենցիային պատկանող անձերից մի խումբ, որպէս զի մեր առաջարկութիւնը գլուխ գայ:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՆԻԺԻՑ

24 Նոյեմբերի

Նուխու ուսումնարաններին մնում է միայն մի „հոգոց" տալ: Անցեալ յունվարին, երբ մեր ժողովուրդը նոր հոգաբարձուք ընտրեց, տեսնելով ուսումնարանների նիւթական պակասութիւնները, մի հանրագրով պարտաւորվեցաւ իւրաքանչիւր տարի 600 րուբլի նոր արդիւնք յատկացնել նրանց, և մի և նոյն ժամանակ խնդրագրով դիմեց Վեհ. Կաթողիկոսին, որ ուսումնարանի և եկեղեցու թթենիների արդիւնքն ու եկեղեցապատկան փողերի տոկոսն էլ բարեհաճի յատկացնել նոյն ուսումնարաններին: Այս իրողութիւնը յառաջացաւ նրանից, որ նոր հոգաբարձուք ընտրութեան ժամանակը յայտնեցին թէ՝ եթէ հասարակութիւնը այժմեանից չաշխատի նորանոր արդիւնքների աղբիւր բանալ և օգնել հոգաբարձութեանը, այն ժամանակ սա անկարող պէտք է լինի գործը առաջ տանել մինչև ցայսօր եղած միջոցներով, ուստի և առանց այդ պայմանների չի համաձայնվի կատարել այդ պաշտօնը, մանաւանդ որ այս վերջինների վրա նախորդ հոգաբարձութիւնը 600 րուբլու չափ պարտք էլ է թողել՝ առանց կանոնաւոր հաշուատուութեան: Յունվար ամիսը մօտ է և դեռ ուսուցիչներ չը կան, չը կայ և դրամական միջոց. ուսումնարաններն ընկած են և օր ըստ օրէ աշակերտները ցրվում են: Այժմ, ո՛չ միայն առանց դրամական միջոցի, այլ և 600 ր. պարտք ունենալով, նորընտիր հոգաբարձուք պէտք է սկսեն իրանց գործունէութիւնը: Երկրորդ օրն է, հների ժամանակից մնացած երեք չորս ամիսների ռոճիկները չարձակված ուսուցիչները պահանջում են նորերից: Ծանր դրութիւն է: Բացի այդ դեռ գլխաւոր առարկաների ուսուցիչներ էլ չը կան, պէտք է նորերը վարձել: Ահա այսպիսի վիճակի մէջ նորընտիր հոգաբարձուք մտան ուսումնարան, երեք ամսվայ ընթացքում կարողացան վճարել և ուսուցիչների առաջվանից մնացած ռոճիկները, և մնացեալ արտաքին պարտքերը: Հենց առաջին օրից հոգաբարձուներից երկուսը անձնուիրաբար յանձն առան առանց վարձատրութեան կատարել պակասող ուսուցիչների պաշտօնը, մինչև որ կը բարեկարգվի ուսումնարանների նիւթական դրութիւնը, թէև սրանցից մէկին ծանր առարկաներ և շատ դասեր յանձնված տեսնելով՝ 'ի նկատի ունենալով և նրա աշխոյժ աշխատասիրութիւնը՝ հոգաբարձական խորհուրդը, ժողովրդի պահանջման վրա հիմնված մի կարճ ժամանակից յետոյ առաջարկեց նրան ռոճիկ, որը համաձայնվեցաւ միայն կէս մասն ստանալ: Այսպէսով ուսումնարանները կարողացան փոքր ինչ շունչ քաշել. շատացաւ աշակերտների թիւը և ժողովուրդը սկսեց համակրել և քաջալերել հոգաբարձութեանը. միով բանիւ ամեն բան կարգի և կանոնի ենթարկվեցաւ: Հարցաքննութիւնները բաւականացուցիչ կերպով անցան: Մինչև այդ ժամանակը հոգևոր կառավարութիւնը մի կոպէկ սրբադրամ անգամ չը հասցրեց հոգաբարձութեանը՝ ո՛չ քաղաքից և ո՛չ գիւղերից, թէև մեր ուսումնարանների ամենանշանաւոր և հաստատուն աղբիւրը բաղկացած է այդ դրամներից: Այդ հանգամանքից ստիպված ուսումնարանները 200 ր. փոխառութեան ենթարկվեցան՝ ուսուցիչների մնացորդ ռոճիկները լրացնելու համար: Տեղական յաջորդի գործը այս ու այն կողմը ձգձգելը տեսնելով հոգաբարձուք ամեն օր ստիպում էին նրան մինչև այն ապառիկ մնացած սրբադրամները ևս ժողովել շուտով, որպէս զի իր ժամանակին հոգացվի ուսուցիչների վարձը: Իսկ սա միշտ և զայրացած կերպով յայտնում էր թէ՝ այլ ևս ոչ Նուխու և ոչ գիւղական ուսումնարանների հետ գործ չունի—նա հրաժարված է արդէն բոլոր ուսումնարանական պաշտօններից (թէև ոչ մի անգամ պաշտօնական հրաժարական չը ներկայացրեց ոչ-ոքի): Վերջը գործերից յայտնի երևաց, որ հայր յաջորդը ուխտապատկան փողերից փոքր ինչ վայելել էր և Ղարաբաղի կոնսիստորիան մի յանդիմանական գրուածքի հետ պարտաւորեցրել էր կառավարութեանը, որ հայր Գրիգորիսի ռոճիկ կէսը ամսէ ամիս կտրի՝ Էջմիածնին բաւականութիւն տալու համար: Ուրեմն վարդապետը՝ „խռովեալ" կոնսիստորիայից՝ վրէժխնդիր էր լինում ուսումնարաններից: Պէտք է 'ի նկատի ունենալ և այն, որ այս վարդապետը կատարում էր և—է թեմ. տեսչի օգնականի պաշտօնը: Սրբադրամների համար յայտնվեցաւ հոգևոր կառավարութեանը, նա էլ ոչինչ ուշադրութիւն չը դարձրեց. այնուհետև ապառիկ սրբադրամների ցուցակի հետ՝ հաղորդագրերով և հեռագիրներով բողոքներ ուղարկվեցան թեմ. վերատեսչին և կոնսիստորիային վարդապետի այդպիսի վարմունքի համար, բայց ոչինչ ելք չունեցան այդ գրվածքները: Ժողովրդի կողմից եկեղեցապատկան արդիւնքների համար Վեհ. Կաթողիկոսին հեռագրվեցաւ, ուր յայտնված էր թէ՝ առանց այդ աղբիւրների ուսումնարանները պէտք է փակած համարել, բայց մինչև ցայսօր բացասական պատասխան էլ չը ստացվեցաւ: Իրերի այսպիսի վիճակում թեմ. վերատեսուչն էլ յուլիսի սկիզբներից շարունակ գրում է՝ այսօր կը գամ, վաղը կը գամ, բայց դեռ մինչև ցայսօր նա էլ ճանապարհին մնաց: Այդ բոլորը տեսնելով՝ ժողովուրդն էլ սառաւ: Հոգաբարձութիւնը՝ ամեն կողմից յուսահատված, քանի՛ քանի անգամ ժողովի հրաւիրեց հասարակութեանը, յիշեցնելով որ սա պէտք է կատարէ իր խոստումը 600 ր. վերաբերութեամբ, բայց ոչ մի անգամ ժողով չը կայացաւ: Միայն վերջի անգամը բոլորովին զուտ ժողովրդականներից ուսումնարանի դահլիճումը կազմվեցաւ մի ժողով, ուր հոգաբարձութիւնը՝ բացատրելով նրան ուսումնարանների անապահով դրութիւնը, խնդրեց օգնել և չը թողնել տալ, որ մեր քաղաքի մի հատիկ ազգային հիմնարկութիւնն էլ կործանվի: Ամենքը յօժարութեամբ յանձն առան

օգնել գործին. իսկոյն ընտրվեցան 4 մարդիկ, որոնք պետք է յիշեալ 600 ր. բաժանէին 300 ընտրովի ծուխերի վրա, որպէս զի այս վերջինները իւրաքանչիւր տարի վճարէին իրանց միանգամից նշանակված բաժինը: Սարգեցին և երկու ժողովարարներ, մի ժապաւինեալ տումար էլ կազմվեցաւ, որի մէջ նուիրատուները պետք է ստորագրէին իրանց անունները և նոյն տումարից անդորրագիր ստանային: Ներկայ եղողներից շատերը նոյն րօպէին վճարեցին իրանց բաժինը, բայց մինչ այս, մինչ այն գըտնվեցան չարամիտներ, որոնց յաջողվեցաւ մի քանի օրուայ մէջ խափանել այդ ըսկսուածքը: Բնա այս բոլորը բաւական չէր. Հոգևոր բարձրագոյն իշխանութիւնն էլ Էջմիածնից մի պարապ վարդապետի վանահայր նշանակելով Գիսու վանքին, մինչև ցայսօր այդ վանքից ուսումնարաններին հասնող արդիւնքն էլ մի արտօնագրով թողեց նրա իրաւասութեանը, յատկացրեց նրա վայելչութեանը.... Այսպէս, աւրեմն, հոգաբարձութիւնը ճնշվում է. ուսուցիչներ չը կան. աշակերտուհիք՝ բոլորը ցրուեցան, իսկ աշակերտների երկու-երրորդական մասը: Ժողովուրդը սառն է, հոգևոր իշխանութիւնը առելի անտարբերութեան մէջ, թեմ. վերատեսուչը ննջում է և քաղաքի ուսումնարաններին հում՝ է միայն մի «հոգոց» առել: Քաղաքային ուսումնարաններն այսպիսի վիճակի ենթարկված լինելուց յետոյ, երևակայեցէք, թէ ինչ դրութեան մէջ կը լինի մեր գիւղական ուսումնարանը, որ ուտական աշխարհի փրկութեան մի հատիկ յոյսը պետք է լինէր: Մեր գաւառն ունէր վեց հատ ուսումնարաններ. այս տարի դրանցից փակվեցան՝ Դալաբաշուէը, Հաւարիկինը, Ինգլաբէկենդուէը և մեր Նիժ գիւղինը, որոնք ոչ մի հատ ուսուցիչ ունեն և ոչ մի աշակերտ, Վարդաշէնումը կայ մի տիրացու, իսկ Նուխունը, — արդէն տեսաք նրա պատկերը: Մեր յաջորդը, որ թեմ. վերատեսչի օգնականի ռոճիկ էլ է ստանում, բարձի թողի արած այդ ամենը՝ այժմ գիւղերումն է և, իբր թէ, կամենում է նորանոր ուսումնարաններ բաց անել և այդ մի այնպիսի ժամանակ, երբ «մաճառները» պարզել և վառիկները մեծացել են արդէն: Խնդրում ենք Հոգևոր իշխանութեանը, որ իր վարդապետներին այլ ևս «չը խռովեցնի», ապա թէ ոչ միւս անգամ մեր տներն էլ կը քանդվեն, իսկ թեմ. տեսուչների համար հնարի մի աղօթք, որով յունիսին ճանապարհվեն, յունվարին տեղ հասնեն, փետրվարին ժողով կազմեն, մարտին կարգադրեն, ապրիլին ուսումնարանները բացվեն, նրա համար որ մայիսին կրկին փակեն:

Բ.

ՆԱՄԱԿ ԵՐԵՒԱՆԻՑ

Հոկտեմբերի 27

Լուսաւորչականները հալածում են աւետարանականներին: Այո՛, դա մի անսուտ իրողութիւն է, մի տնուրանալի ճշմարտութիւն. զուր են աշխատում դրել, քօղարկել կոյր մոլեռանդները, աչքերը բաց իրանց կոյր ձևացնողները: Իսկ բնական է, որ ինչտեղ լինի ճնշում, այնտեղ էլ կը լինի հակաճնշում: Ահա այս է պատճառը, որ աւետարանականութիւնը տարածվում է, ինչպէս և առհասարակ այս է լինում և պատճառ ամեն բանի տարածման: Մի որ և իցէ սկզբունքների ծառայողներին, քարոզիչներին հալածելը՝ կը նշանակէ ուղիղ ճանապարհ ցոյց տալ այդ սկզբունքների տարածվելուն, այս մի ճշմարտութիւն է. իսկ ճշմարտութիւնը միշտ ծակող է մոլեռանդների ու կամակորների աչքերը: Այդ ֆանատիկներին մեր ասածները ապացուցանելու համար իսկոյն կը դառնամ փաստերի, իրանց ցանկացած ու պահանջած փաստերի:

Սրանից 4—5 տարի առաջ աւետարանականութիւնը սկսել էր մուտ գործել և մեր քաղաքը—Երևան: Իսկ այդ քարոզութիւնը, ինչպէս և միւս չար թէ բարի բաները, մտաւ Երևան Էջմիածնից՝ այդ վարդապետների այժմեան անկելանոցից: Մի հիւան Արզումանն անունով Էջմիածնից տեղափոխվեց Երևան, ուր և շարունակում էր իր արուեստը ամենայն տեսակ ազնուութեամբ և անսուտ պարզութեամբ. մի խօսքով պարոնը իր խօսակցութեամբ, իր ձևերով բոլորովին տարբերվում էր լուսաւորչականներից: Պ. Արզումանը չէր գնում եկեղեցի սուտ աղօթելու, չորս կողմի մարդկերին զարմացնելու, իր կեղծ ջերմեռանդութեամբը աչքերը կապելու....

Պ. Արզումանը գտաւ իրան հետևողներ, որոնք ժողովվում էին Շահար անուանված թաղում իրանց աղօթքները անելու: Դրանց համեստութիւնը, հասարակ ու պարզ վարմունքը, իրար հետ քրիստոնէական սիրով վերաբերվելը փոխանակ զարմացնելու, փոխանակ ազնիւ զգացմունքներ զարթեցնելու, փոխանակ նմանողութեան նախանձ դրդելու լուսաւորչականների մէջ, ընդհակառակը այդ ամենը գրգռեց նրանց հնադարեան մոլեռանդութիւնը: Լուսաւորչականները նրանց առաջ բերած փաստերից յաղթվելով, նրանց ճշմարիտ խօսքերը արհամարհելով, նրանց ասածներին ուշ չը դարձնելով ձեռք առան մի այլ միջոց.—լուսաւորչականները ամեն տեսած կեղտոտ բամբասանքներ, մոլեռանդ զրոյցներ, զանազան բռնաբարութիւններ, մի խօսքով կոյր նախապաշարվածներին միայն վայել ամեն տեսակ զզուելի միջոցներ ձեռք առան: Այս ամենը չընկճեց նրանց, այլ ընդհակառակը աւելացնում էր աւետարանականների թիւը: Լուսաւորչականների կատաղութիւնը վերջին կէտին հասաւ, նրանք սկսեցին դիմել ամենաբարբարոս միջոցների՝ ծեծի ու սպանութեան:

Կարծեմ երևանցիք մոռացած չեն լինի, թէ մի օր ինչպէս առանց խղճահարվելու, առանց ամաչելու համարձակվեցին նոյն իսկ արհեստանոցում յարձակվել պ. Արզումանի վրա և ամեն մինը մի մի բահ, դագանակ, գերան, կացին, ուրագ վերցրած՝ վրա թափվեցին այդ անպաշտպան արարածի վրա և սկսեցին ծեծել, գցել իրանց ոտքերի տակ տրորել, մի խօսքով այնքան ծեծել մինչև մահվան դուռը հասցնել և դեռ սրանով չը բաւականանալով ինչպէս չը սոսկացին իրանց պաշտած Լուսաւորչուց, այդ խեղճի վրա և զանազան զրպարտութիւններ անել, իբրև կեղտոտ, լրտես, գող և այլ այսպիսի գոյներով վկայութեամբ ներկայացնել իշխանութեան առաջ:

Կարծեմ երևանցիք մոռացած չեն լինի, որ այդ անցքից մի քանի օր անցնելուց յետոյ, առաջնակարգ համարված պարոնները, հաստատուն վաճառականները, պատուաւոր քաղաքացիները, մի խօսքով Երևանի քէթխուդաները կալ ու կապ արին և մի ուրիշ աւետարանականի, իրանց լեզուով ասեմ—ֆարմասոն Աստուրին, որի ազնուութիւնը, համեստ և օրինակելի բնաւորութիւնը մինչև նրա աւետարանական դառնալը ամենի համար մի ասելիք էր: Բայց աւետարանական դառնալուց յետոյ՝ ոտնատակ արին այդ ամենը, մինչև անգամ նրա ազգականները, նրա բարեկամներն էլ էին շտապում մասնակից լինել նորան ծեծելուն: Չէի՞ն խղճահարվում, չէի՞ն ամաչում երևանցիք ծերունի Աստուրին արտասուքի հեղեղների մէջ տեսնելով...Այս րօպէին եթէ անաստուածականներից ամենահետնեալը ներկայ լինէր և տեսնէր ալեզարդ Աստուրի դրութիւնը՝ անշուշտ կը գթար և կաճապարէր նրան այդ մոլեռանդ ամբոխ-լուսաւորչականների ոտքերի տակից ազատելու: Այո՛, կրկնում ենք, որ անաստուածականը կը խղճար, կը վազէր փրկելու, այն ինչ լուսաւորչականները դեռ շարունակում էին ծեծելը...

Կարծեմ երևանցիք մոռացած չեն լինի, որ իրանց որդիքը իրանց ծնողների օրինակին ու խրատներին հետևելով՝ նոյնպէս մոլեռանդաբար էին վարվում այդ խեղճերի հետ: Քանի քանի անգամ երեկոյեան ժամերում, աւետարանականների աղօթք անելու ժամանակ, տարճանակների որոտները և քարերի լուսամուտների ապակիներին կըպչելու ահագին շռինգը ահ ու դողի մէջ է գցել միամիտ աղօթողներին... Դրանք լուսաւորչականների որդիքն էին, ուսումնարանի աշակերտներ, որ զինուորված որը սրով, որը դագանակով և որոնք էլ տարճանակներով՝ կատաղաբար թափվել են աւետարանականների ժողովարանի վրա ամենազզուելի մտադրութեամբ...

Եւ այս ամենը անելուց յետոյ լուսաւորչականները դեռ պարծենում էլ էին, դեռ զանազան տեսակ ծաղրանքներ էլ էին կուտակում դրանց գլխին: Երբ պ Աստուրը, ըստ սովորութեան, իր ջորու վրա նստած գնաց մօտակայ գիւղը իր բարեկամներից մէկի տունը—նա անյայտացաւ ճանապարհին. նա զոհ գնաց լուսաւորչականների մոլեռանդութեանը.... Սորանից յետոյ լուսաւորչականները անամօթաբար ծաղրում էլ էին հանդուցեալին—«ֆարմասոն Աստուրը իր ջորու հետ երկինքն է համբարձել»: Այս խօսքերն են, որ տեղական «Պըսակ» լրագիրը, մոլեռանդ «Մեղուի» այդ համշարին, այսօր բերան առած շռայլում է իր թերթի մէջ..

Ասում են, գործում են այս և սորա նըման կեղտոտ բաներ և աշխատում են այս ու այն թերթի մէջ իրանց արածները ծածկել: Մեզանում կարծում են, թէ բարեկամի ու ազգականի կամ ազգի կեղտեր ծածկելը ազնուութեան ու սիրոյ նշան է: Միշտ այսպէս կը լինի մեր ժողովրդի դըրութիւնը, քանի որ կոյրերը մեզ կառաջնորդեն:

Վայ և նախատինք այդպիսի առաջնորդներին....

Վրոյր

ՆԱՄԱԿ ԿԱՐՍԻՑ

Նոյեմբերի 1

Յօդուածովս պատասխան կը տամ „Մշակի" 187 համարի մէջ Կարէն Պօղոս Ռէպուրեան ստորագրութեամբ նամակին:

Ամենամեծ զրպարտութիւն է իբր թէ Արդուինի և Կարսի հայ-կաթօլիկները այդ տեսակ խօսքեր կը լսեն իրենց բարեմիտ կղերներէն թէ՝ „լաւ է վրացի լինել, քան թէ հայ:" Այդ ո՞րտեղ է լսել պ. Թղթակիցը, չը գիտեմ: Պ. Թղթակիցը Արդուինի և Կարսի հայ-կաթօլիկաց բարոյական կեանքի վրա առանց ստոյգ տեղեկութիւն ունենալու, շեղ դատողութիւններով լցրել է իր նամակը, և ելել է մեր հոգևորականներուն դէմ պախարակելու:

Նա պէտք է լաւ քննէր խնդիրը և համոզվէր թէ Արդուինի և Կարսի հայ-կաթօլիկները այնքան պինդ հաստատութեամբ իրենք զիրենք հայ ազգի կարգը կը դասեն, որչափ ինքը զանոնք կրօնամոլ կարծեր է. մեր անուսում ժողովրդի մէջ նշմարելի է միշտ իրենց նոր սերունդին ազգային ուսում տալու պարտաւորուած եռանդը:

Նա որ կը կամենայ ազգի օգտին մտածել, բնաւին ձեռք չի երկնցներ իր ազգակցի կրօնական ներքին փափուկ համոզմունքին վրդովելու: Հերիք է թէ՝ իր ազգակիցը ինքզինքը հայ ազգ անուանէ, իր ազգութիւնը չի մոռանայ, և երբ պէտքն զգացուի իբր ազգ գործէ ու թո՛ղ ինչ կրօնքին և ինչպէս կը կամենայ ծառայէ: Ի՞նչ կ՚ուզէ ասել պ. Թղթակիցը. ճշմարիտ հայ ըլլալու հաստատ ապացոյցը միթէ՞ միմիայն խտրութիւն չը դնելով լուսաւորչական եկեղեցին մտնելու, կամ շինվածքի տեսութեան յաճախելու մէջ կը կայանայ: Թէ կը ներէ պարոնը, գուցէ „Մեղուին" հետևել կ՚ուզէ. բայց թող գիտենայ որ եթէ կրօնական յարաբերութիւնները արգելեալ, կամ ըստ ներքին համոզմանց մեղանչական բան չը լինէին, արդէն իսկ ազգիս մի մասը հայ-լուսաւորչական, միւսը հայ-կաթօլիկ, մի ուրիշը հայ-բողոքական և չորրորդը հայ-մահմէտական չէին լինէր, և ինքն ալ վիճաբանութեան առիթ չէր հանդիսանար:

Անուն աւրելը հեշտ է շատ, իսկ շինելը շատ դժուար է. կը վստահացնեմ որ՝ մեր ժողովուրդը, բարեբաղդաբար, չունի երբէք իրեն արինակից եղբարց հետ այն ատելութիւնը, որը թղթակցի շարադրանքով լոյս է տեսեր: Եթէ լինէր, ո՛վ կըսէ թէ չը կար Կարսի մէջ գրիչ, որ մինչ ցայժմ մի առ մի հրատարակել կարողանար, չէ թէ իրեն շնորհ բերելու սպասէին: Պէտք էր ցոյց տար պարոնը, թէ ո՞ր բանով առանց յարաբերութեան ենք մնացել մեր եղբայրազգայնոց հետ, մինչդեռ քանի անգամ Վանի սովելոց նպաստի հանգանակութեան մէջ՝ առանց կաթօլիկ բառը յարելու, մեր պարգևատուներու ստորագրութիւնը կարդացվեցաւ „Մշակի" համարների մէջ հայ-լուսաւորչականաց հետ խառն, մինչդեռ կը գտուին և աշակերտուհիք մեր ժողովրդի աղջիկներէն հայ-լուսաւորչականաց օրիորդաց ուսումնարանում առանց խտրութեան, մինչդեռ առանց պարոնի գիտութեան պակաս չեն նաև այլ և այլ ազգային յարաբերութիւններ ի ներքին համաձայնութիւն երբ անկ է եղած և կը լինի:

Առիթ տուած է պարոնը ինձ որ՝ համարձակիմ մինչև անգամ պատասխանելու թէ՝ այն ալ շատ կղերի պարտքը չէ բեմէն հասկացնել ժողովրդին, թէ՛ ինչ զանազանութիւն կայ կրօնի և ազգութեան մէջ, նկատելով որ՝ բեմերը դեռ վաղ է դառնալ վարժատան ամբիոն Րաֆֆիի մեր հաճելի „Խենթի" երազածին պէս:

Հապա ի՞նչ հետևեցաւ մեր կրօնակից պարոնի աննախանձելի թղթակցութենէն, եթէ ոչ հասկացնել իր ատելութիւնը դէպի իր կրօնը, թէև իր ներքին համոզմունքին ոչ ոք չի խառնուիր. բաւ է որ հայ ազգին պատկանող լինի՝ առանց ուրիշ մի որ և է հայ ազգայինի մը կրօնական ըզգացմունքը վշտացնելու:

Յարութիւն Գաթէն